

'Als de ziele luistert ...'¹

Manfred Horstmanshoff

Als de ziele luistert

Als de ziele luistert

spreekt het al een taal dat leeft,

't lijzigste² gefluister

ook een taal en teeken heeft:

blâren van de boomen

kouten³ met malkaar gezwind,

baren in de stroomen

klappen⁴ luide en welgezind,

wind en wee⁵ en wolken,

wegelen⁶ van Gods heiligen voet,

talen en vertolken

't diep gedoken Woord zoo zoet...

als de ziele luistert!

Guido Gezelle (1830-1899)

uit: XXXIII Kleengedichtjes, 1859

---

¹ Deze tekst is op 21 september in verkorte vorm uitgesproken.

² lijzigste: zachtste

³ kouten: (ww, intr.) praten, spreken

⁴ klappen: (ww, intr.) praten, spreken

⁵ wee: wei(de)

⁶ wegelen: verkleinwoord van wegen

Lieve broeder en zuster Slok,
Lieve allemaal,

U hoorde het lied 'Als de ziele luistert'. Misschien hoorde u in de melodie een herinnering aan het oude apostolische lied: 'Mijne ziele is stille'. De tekst is 160 jaar geleden gedicht door Guido Gezelle, de muziek voor deze gelegenheid in 2019 gecomponeerd door Johan Giskes, hier aanwezig. Ik wil naast de uitvoerende musici, Helen van Venetiën-Feunekes, mezzo-sopraan, en Ingrid Karssen, piano, de componist, Johan Giskes, graag laten delen in uw applaus!

'Als de ziele luistert' ..., zo heb ik zeventien jaar lang naar apostel Jan Lambertus Slok geluisterd, met mijn ziel. Die sprak hij aan, samen met zijn vrouw, zuster Minke Slok-Zwaan, die vele kostbare liedteksten dichtte die ons vandaag nog ontroeren en die hem krachtig en origineel in zijn arbeid steunde. Dat was ook van begin af aan zijn oogmerk: 'Hoe branden mijn genegenheên om deze tempel (de zielenwereld) te betreeën', niet voor niets gekozen als titel van dit symposium.

Wat kunnen wij van de arbeidsperiode van apostel J.L. Slok leren?

Ik wil vijf persoonlijke ervaringen met u delen. Die ervaringen wil ik telkens in een ruimer perspectief plaatsen.

1. Ik neem u eerst mee naar het gebouw van het Apostolisch Genootschap in Schiedam, een zaterdagmiddag, eind jaren 70. De zaal is gevuld met honderden mannenbroeders, voorgangers, priesters, die bijeenkomen om zich op de zondagsdienst voor te bereiden. Ik ben erbij als voorganger van de gemeente Vlaardingen. Vooraf zingen we. Ik geef het lied op: 'De Heer is mijn Herder, niets zal mij ontbreken, ik leg me in grazige weiden terneer'. Oudste Slok komt binnen terwijl we nog zingen. Hij reageert onmiddellijk: 'Dat is mooi makkelijk! Aan de hand gevoerd worden naar grazige weiden, langs heldere beken... Het gaat om onze persoonlijke verantwoordelijkheid die grazige weiden er te doen zijn!' Ik was helemaal van mijn stuk gebracht. Ik had ook nog de pech naast Herder J.W. van Sorge, de voorganger van Vlissingen,⁷ te zitten. Hij had één arm, maar daarin had hij een geweldige kracht. Hij was bokser geweest ... Als hij iets goed vond, gaf hij je een stomp in je zij! Natuurlijk kun je interessante beschouwingen wijden aan Psalm 23, de basis voor het lied 'De Heer is mijn Herder', maar daar gaat het nu niet om. De reactie van oudste Slok, de latere apostel, en de stomp van herder

---

⁷ Herder J.W. van Sorge, voorganger van de gemeente Vlissingen, 1962-1980.

Van Sorge – ik voel hem nog! – brachten me tot het inzicht waar we vandaag nog van kunnen leren: godsdienst is menselijke verantwoordelijkheid!

2. De tweede ervaring dateert van juli 1984, direct na de roeping waarvan u zojuist de bewogen beelden hebt kunnen zien. In mijn eerste brief aan mijn jonge apostel vroeg ik hem afstand te doen van de Christusnaam.

Ik heb zielsveel gehouden van zijn vader, apostel L. Slok, die voor mij, nadat ik op 5-jarige leeftijd mijn vader had verloren, als een vader was. Hij paarde een nuchter realisme aan een diepe religiositeit. Onafhankelijk van de grote theologische denkers van zijn tijd en lang voordat moderne theologische opvattingen de traditionele kerkelijke wereld op haar grondvesten zouden doen schudden, kwam hij tot het inzicht dat een persoonlijke God niet bestaat en dat de scheppingsmacht zich verwerkelijkt in alles wat leeft. Het is bijna onvoorstelbaar dat iemand die niet wijsgerig of theologisch geschoold was zulke vernieuwende gedachten kon ontwikkelen, als het ware in reïncultuur, niet bewust beïnvloed door de theologische stromingen van zijn tijd. Bovendien is hij in staat geweest tienduizenden mensen zo met deze gedachte te bezielen dat zij ernaar wilden gaan leven!⁸

Hij zag het als de taak van de apostel om de Christusgezindheid menselijk beleefbaar te doen worden, in die zin Christus te *zijn*. Dat was de voortzetting van een ontwikkeling die al aan het eind van de negentiende eeuw in het apostolische Werk was begonnen.⁹

Toch had ik het gevoel dat de Christusnaam te veel verwarring opriep, vooral bij mensen buiten ons Werk. Daarom waagde ik het om de apostel in een brief te vragen afstand te doen van die naam.

Waarschijnlijk weet hij niet meer dat ik die brief geschreven heb, temidden van de honderden andere die hij ontving. Dat is ook helemaal niet belangrijk. Hij had zijn eigen beweegredenen, maar voor mij kwam het precies op tijd! Direct na zijn roeping heeft hij de moed gehad om afstand te nemen van het gebruik van de Christusnaam door de apostel. Hij wees eenvoudig op de eerste brief die apostel Paulus schreef aan de gemeente in Korinte:

‘Een lichaam is een eenheid die uit vele delen bestaat; ondanks hun veelheid vormen al die delen samen één lichaam. Zo is het ook met het lichaam van Christus. (...) Welnu, u bent het lichaam van Christus en ieder van u maakt daar deel van uit.’ (1 Kor. 12:12-28)

---

⁸ M.J. Tang, *Het Apostolische Werk in Nederland tegen de achtergrond van zijn ontstaan in Engeland en Duitsland*, dissertatie Utrecht, 's-Gravenhage, 1982, p. 85.

⁹ . B. Brand, *Nieuw licht op oude wegen. De wegen die de apostolische beweging volgde vanaf de oorsprong (ca. 1830) tot Het Apostolisch Genootschap 2011*, Delft, 2013, p. 165; vgl. ook Manfred Horstmanshoff, *Oog in oog. Over Paulus' Eerste brief aan de Korintiërs en de apostolische traditie*, Utrecht, 2019, pp.46-47.

Daarmee heeft hij op subtiële, maar doeltreffende wijze voorkomen dat het Apostolisch Genootschap in sektarisme zou blijven steken. Open lag de weg naar een breed gedragen verantwoordelijkheid voor de Christusgezindheid. Wij kunnen hem daarvoor niet dankbaar genoeg zijn.

3. Als voorganger van de gemeente Vlaardingen mocht ik, eind jaren 80, dopen. De dopeling had apostolische ouders en grootouders, maar ook rooms-katholieke grootouders. Ik wilde graag het apostolische ritueel zo verduidelijken dat ook de rooms-katholieke grootouders het zouden kunnen begrijpen. In mijn verslag aan de apostel vertelde ik daarover. Zijn reactie: ‘Wilt u meedenken over een nieuwe formulering van het doopritueel?’ Dat had ik niet verwacht: de *apostel* die *mij* vroeg mee te denken? Voorstellen te doen? Ik ging denken, schreef wat op, faxte – zo ging dat in die tijd – en kreeg weer antwoord in handgeschreven notities bij mijn tekst. Er kwam een nieuwe tekst, die inmiddels alweer ettelijke malen is veranderd. Waar het om gaat is echter zijn hulpzoekendheid, zijn bereidheid om te luisteren en te vernieuwen. ‘Hulpzoekend’ is een woord dat uit onze hedendaagse apostolische taal vrijwel is verdwenen, maar er diep in is geworteld. We kunnen leren door dat op te graven uit onze traditie. Het is er nog. Een graankorrel die niet sterft. Hulpzoekendheid is niet hetzelfde als hulpbehoevendheid, nee, het beschrijft een houding van kwetsbaarheid, het tegengestelde van arrogantie, maar niet in strijd met zelfbewustheid.
4. De vierde ervaring die ik met u wil delen dateert uit het begin van de jaren 90. Ik was lid van de klankbordgroep die de apostel had ingesteld om het vernieuwingsproces binnen het Apostolisch Genootschap te begeleiden en hem van advies te dienen. We bespraken de adviezen op Berg en Dal in Baarn met de apostel. Hij had zichtbaar grote moeite met één advies. Wij stelden voor de aanwijzing van priesters (nu ‘geestelijk verzorgers’, degenen die voorgaan in een dienst en pastorale taken verrichten in de gemeenschap, onbezoldigde vrijwilligers) te beperken van apostelbezoek tot apostelbezoek aan een bepaalde gemeente. Van oudsher was zo’n ‘aanwijzing’ echter een opdracht ‘tot je ogen breken’, voor het leven, want het ging niet alleen om werkzaamheden, maar om een gezindheid, een levenshouding. Er zijn er hier nog in de zaal – hijzelf in de eerste plaats, ook ik – die zo’n belofte aan de apostel hebben gedaan. Daarom zag hij zo hoog op tegen degenen die die opdracht wilden vervullen. Het advies ging in tegen zijn diepste gevoel en daar kwam hij rond voor uit. Hij liet ons delen in zijn worsteling. Toch nam hij uiteindelijk het advies over. Hij kon goed luisteren, en was gevoelig voor argumentatie, ook als die tegen zijn aanvankelijke eigen gevoel inging.
5. Hoe zag het godsbeeld van apostel J.L. Slok er uit? In 1984, het jaar van zijn roeping, schreef hij: ‘Mijn God en Vader leer ik immer nader,/ Apostel, uit uw

doen verstaan.¹⁰ In 1990 schilderde hij de verantwoordelijkheid van de mens als deelgenoot in Gods schepping, een Joodse gedachte.¹¹ Er is dus niet één simpel antwoord op die vraag te geven. Er heeft een ontwikkeling plaatsgevonden in zijn denken over God. Er zou overigens een mooi proefschrift te schrijven zijn over de ontwikkeling van het godsbegrip in het Apostolisch Genootschap. Ik houd me nu aan een ervaring uit 2011, omdat die grote indruk op mij maakte en we er veel van kunnen leren over zijn religieuze drijfveren. In 2011 werd Herman Kooreman, emeritus opziener, 75 jaar. Te zijner ere belegden we een symposium (ook toen al!) in Leiden, waaraan zijn vriend, inmiddels emeritus apostel, J.L. Slok een bijdrage leverde die later ook is gepubliceerd: *'Giordano Bruno, De filosoof die geen theoloog wilde zijn'*. Hij was zo getroffen door de figuur Giordano Bruno, dat hij in 2011, kort voor dat symposium – u heeft het net gehoord –, met zijn oudste kleindochter naar de Campo dei Fiori in Rome reisde om de plaats te zien waar Bruno in 1600 als ketter de dood vond op de brandstapel. Voor mij iets ontroerends en indrukwekkends, die reis naar Rome, naar de plaats waar de brandstapel brandde.

Ik citeer het slot van zijn artikel:

'Persoonlijk voel ik mij sterk verwant met Bruno en zijn gedachten over God, die ik kan aanschouwen in alles wat is. God is de bron van alle leven en kan als Liefdemacht zegenend aanwezig zijn in het intermenselijke verkeer. Bruno spreekt over het oneindige Ene dat als God zich in de wereld manifesteert.

We zullen ons altijd bewust moeten blijven dat we kracht kunnen ontleen aan ons geloof in de levensoorsprong: God, die ook in ons is. Het is belangrijk dat dit geloof niet uit ons leven verdwijnt en dat God niet uit Het Apostolisch Genootschap verdwijnt. Anders vervallen we in zuiver humanisme. Er is niets mis met humanisme, maar het mist voor mij het religieuze facet.'

Met dat religieuze aspect wil ik afsluiten.

Zojuist hoorde u het indrukwekkende lied 'De Here zeeg'ne en behoede u. De Heer doe zijn aanschijn over u lichten en geve u vrede'.¹² Deze regels zijn gegrift in een zilveren amulet, als oudst bewaarde Bijbeltekst (zesde eeuw v.C.), te zien in het Israël Museum in Jeruzalem. Het lied kun je uit de bundel verwijderen, maar het staat in mijn ziel gegrift. 'Als de ziele luistert ...'. Het zoeken van het aangezicht Gods en het nabij brengen van

---

¹⁰ Weekbrief 43 (1984).

¹¹ Weekbrief 45 (1990).

¹² God geeft Mozes de opdracht de Israëlieten te zegenen met de woorden: 'De Here zegene u en behoede u; de Here doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig; de Here verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede' (Num. 6:24-26, vertaling Nederlands Bijbel Genootschap 1951). Binnen het Apostolisch Genootschap is de tekst vooral bekend in de door mannenkoor gezongen versie. Zie Manfred Horstmanshoff, *'Oog in oog'. Over Paulus' Eerste brief aan de Korintiërs en de apostolische traditie*, Utrecht, 2019, p. 25.

God als liefdemacht, beschouw ik als DE menselijke opdracht, als menselijke verantwoordelijkheid.

In Paulus' beroemde lofzang op de liefde staan de woorden: 'Nu kijken we nog in een wazige spiegel, maar straks staan we oog in oog'. Deze regel lees ik als een opdracht om het gezicht van God aan de medemens te tonen en, oog in oog, in de medemens te zoeken.

De lofzang op de liefde staat in een apostelbrief, een 'weekbrief', zou je kunnen zeggen, aan de gemeente in Korinte. Deze pastorale brief blijkt alleen in het apostolische Werk in Nederland tot ontwikkeling te zijn gekomen. Lidmaten van het Apostolisch Genootschap zijn hiermee zo vertrouwd dat de bijzondere waarde van dit cultuurobject hun wellicht zou ontgaan en wat vanzelfsprekend is, dreigt vanzelfzwijgend te worden.

Zolang als ik leef, 75 jaar, was er een apostel in mijn leven. Ik vind het een groot voorrecht dat ik met drie van hen vanmiddag, hier in deze zaal, oog in oog mag staan. De relatie met de apostel is een van de kenmerken van het apostolische Werk zoals ik dat ken, waaraan het zijn dynamiek en warmte te danken heeft.

Op zondag 17 september 1944 was ik als baby van een paar weken voor het eerst in de dienst in Arnhem, op de dag van de luchtlanding, vlakbij de Rijnbrug. Mijn ouders en ik moesten vluchten voor het oorlogsgeweld. Apostolischen hebben de opdracht liefde en vrede te brengen. We nemen nu deel aan de Vredesweek, maar vrede is niet zoetsappig! Laten we nooit vergeten dat vrede soms uit de loop van een geweer komt, dat jonge mensen hun leven gaven voor onze vrijheid om in vrede te kunnen leven.

Voor mij was het religieuze aspect de drijfveer om, samen met Henk Smits en vele anderen, deze middag te organiseren. Het was ook de drijfveer om in 2009 mijn Van Oosbreelezing te houden over Paulus' loflied op de liefde, de tekst die apostel L. Slok jarenlang letterlijk op zijn hart droeg, de tekst die deel is van de eerste brief aan de Korintiërs, waarover we net spraken, je zou kunnen zeggen: een van de eerste 'weekbrieven'. Nu is eindelijk, tien jaar later, het boekje klaar, waarin de uitgewerkte en gedocumenteerde tekst van mijn lezing is afgedrukt. Dankzij de Van Oosbreestichting kon die als boekje worden uitgegeven. Riet Riemers, hier aanwezig, maakte de prachtige illustraties en het omslag, Marieke Riedijk gaf het boekje vorm. Om met Paul van Tongeren te spreken: 'Mens-zijn doe je niet alleen',¹³ een boekje maken ook niet. Mag ik u nu het boekje aanbieden?

---

13 P. van Tongeren, *Mens-zijn doe je niet alleen*, Negentiende J.H. van Oosbreelezing, Delft, 2017.